

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ЛОГИКА, ЕТИКА И ЕСТЕТИКА“**

Атанас Красимиров Анов

Докторант по 2.3 Философия (Логика)

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

за придобиване на образователна и научна степен „доктор“

на тема „Теория на речевите актове в Биоетичната проблематика“

научно направление 2.3 Философия (Логика)

Научен ръководител: Доц. д-р Анна Бешкова

София

2017

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ЛОГИКА, ЕТИКА И ЕСТЕТИКА“**

Атанас Красимиров Анов

Докторант по 2.3 Философия (Логика)

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

на тема „Теория на речевите актове в Биоетичната проблематика“

научно направление 2.3 Философия (Логика)

Научен ръководител: Доц. д-р Анна Бешкова

София

2017

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита от катедра „Логика, Етика и Естетика“ на Философски факултет към СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

Дисертационният труд е оформен в 4 части: увод, 3 глави и съдържа 126 страници, 1 фигура, 11 таблици, 10 приложения, списък на библиографията с 63 заглавия (17 на български език и 46 на английски език).

докторант Атанас Красимиров Анов

Тема на дисертацията: „Теория на речевите актове в Биоетичната проблематика“.

Защита на дисертацията ще се състои на 16.01.2018г. от часа в

Материалите са на разположение в кабинет № ... на Философски факултет към СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

Председател на журито:

Рецензенти: доц. Анна Бешкова, проф. д-р Силвия Александрова-Янкуловска, дмн.

Становища: проф. Вихрен Бузов, доц. Валентина Кънева, доц. Камен Лозев

Първа глава

Речевите актове са един от последните нови моменти в рамките на аналитичната философия. Тяхното проблематизиране е до такава степен иновативно, че аналитичната философия във формата си от началото на XX век по-скоро не би им обърнала внимание, ако не бяха философите на всекидневния език.

Този труд ще възприеме идеята за речеви актове, така както са разбрани от Джон Л. Остин, за да ги постави в критична позиция спрямо конкретни прагматични дискурси. Така ще можем да свържем няколко научни области: философия – логика – право – биоетика. Настоящата дисертация няма претенцията това свързване на научните области да става само и единствено по този начин, а по-скоро да покаже, че такова свързване е възможно и това е само един от начините, по които може да се свържат тази научни области.

Целта на дисертацията е да се експлицира каква е логиката на моралното действие, каква е логиката на правно действие, да потърси и представи как речевите актове присъстват в биоетичната проблематика. Изходната хипотеза на изследването е: логиката на моралното действие и правното действие представлява последователно прилагане на констатив, мета-констатив, перформатив.

Залагането на целта и изходната хипотеза в самото начало ще позволи те да се открият при изясняването на началния контекст на дисертацията, а именно аналитичната философия и философията на всекидневния език. Философия на всекидневният език е разбираана като методология, която е тясно свързана с внимателното изследване на употребата на изразите на един език. Изследване на всекидневната (обикновената) употреба на изразите е основната характеристика на този

тип философстване, а не тяхната формална или техническа употреба, която по-скоро е проблем на аналитичната философия. Оказва се, че всекидневната употреба на един израз е трудна за определяне, тъй като изразът може да се появи в различни ситуации на общуване и във всяка една от тях изразът може да е употребен в своята всекидневна употреба. Това е неприемливо за аналитичната философия, тъй като тя се стреми към употреба на термини и изрази, които са точно дефинирани. Ако ние не можем да дадем точна дефиниция на определен термин или израз, то напълно основателно бихме го изхвърлили от нашата употреба. В духа на аналитичната философия това би било една псевдопропозиция. Философи като Рудолф Карнап са решили този проблем. Те са на мнение, че псевдопропозициите нямат значение. Философите на всекидневния език не са толкова крайни в своите виждания. Те са на позицията, че метафизичните изрази имат скрита не-всекидневна употреба. Поради това не трябва да бъдат изключвани от философското обсъждане на проблемите на езика докато нямаме ясни критерии за тяхната употреба. Въпреки това, как трябва да се философства за всекидневния език или на всекидневен език не е много ясно.

Чрез автори като Ръсел, Витгенщайн и неопозитивистите, тяхната критика към езика скицирам контекста на аналитичната философия. Именно от него ще започна търсенето на водещите въпроси за моето изследване (Каква е логиката на моралното и правно действие и как речевите актове присъства в прагматични дискурси като биоетиката и правото). В този контекст се откроява и труда на Джон Л. Остин, който ще е ръководещ за настоящето изследване – *Как с думи се вършат неща*.

Защо Дж. Л. Остин? Основният мотив защо точно този скромнен Оксфордски философ е, че неговата иновативна идея е незавършена. Джон Л. Остин поставя началото на дебата за речевите актове и по-конкретно за

перформативите. Аз ползвам това, че идеята на Остин не е завършена в чисто позитивен план. За мен тя е като, както казват програмистите, отворен код (open source code). Това ще позволи изследването и най-вече приложението на идеята му в различни дискурси като правото и биоетиката. Остин е иновативен с това, че се обявява срещу основни моменти в аналитичната философия. Например, това, че с изреченията ние описваме света. Нещо повече, той ще предложи едно ново разбиране за това що е изречение. За Остин позицията, че съобщителните изречения са твърдения е неправилна. За него „изречението по-скоро се използва при изграждането на твърдение, а самото твърдение е „логическа конструкция“ от изграждането на твърдения.“ С това разбиране Остин се доближава повече до граматиките отколкото до философите.

Няколко са основните моменти в идеята на Остин. Първият от тях е ролята на конвенцията. На първо място тя ще е с ръководна роля за речевите актове и на второ място тя ще послужи на изследването да проучим имат ли речевите актове стойност по истинност. Вторият важен момент в идеята на Остин са критериите за сполучлив перформатив. Под перформатив той разбира онези изказвания, с които ние извършваме действие. Например, „Приемам!“ (тази жена за своя законна съпруга); Именувам този кораб „Кралица Елизабет“. Перформативите се характеризират с това, че:

- a. те не описват неща от света;
- b. те не съобщават за нещо от/в света;
- c. нямат стойност по истинност;
- d. произнасянето им при определени условия е извършване на действие.

За да е успешен един перформатив, трябва да са спазени следните условия:

- 1) Трябва да съществува точно определена конвенционална процедура, която да притежава точно определена конвенционална сила. Към това правило спада и произнасянето на точно определени думи от точно определено лице/лица при точно определени обстоятелства.
- 2) Конкретните лица и обстоятелства трябва да съответстват на прилаганата процедура.
- 3) Процедурата трябва да бъде изпълнена от всички лица правилно.
- 4) Процедурата трябва да изпълнена пълно (от началото до края).
- 5) Да се притежават определени мисли, чувства и да се проявява определено от конвенцията и процедурата поведение.

Неспазването на тези правила води до „засечки“, несполучливи перформативи и „злоупотреби“. Последните се случват в ситуации, когато правилото е спазено, но получилият се ефект е неочакван. Критерий за перформатив намираме най-вече в конкретни дискурси като правото и медицината, където речевият акт разкрива намерението на агента да извърши определено действие. Например, „С настоящето...“, „Декларирам, че...“. Тези примери са така наречените от Остин експлицитни перформативи. Те показват действието, което ще се извърши.

Остин отделя голямо внимание на идеята за сполучлив перформатив. Въпреки това, той прави връзка с аналитичната традиция преди него и отбелязва това, че все пак има перформативни изказвания (напр., „Извинявам се“), които могат да имат стойност по истинност само доколкото имат връзка с констатива. Тази връзка представлява идеята, че за да е истинно едно твърдение определени условия трябва да са налице. Оттук Остин извежда следните заключения:

- 1) Ако перформативът „Извинявам се“ е сполучлив, то *твърдението*, че се извинявам е истинно.
- 2) Ако перформативът „Извинявам се“ *трябва да бъде сполучлив*, то твърдението, че определени условия са налице е истинно. Тези определени условия са вече споменатите условия за сполучлив перформатив 1 и 2.
- 3) Ако перформативът „Извинявам се“ *трябва да бъде сполучлив*, то *други определени условия* са на лице, а именно условие за сполучлив перформатив 5.
- 4) Ако някои перформативи са сполучливи, като напр. *контракторните*, то тези твърдения, отбелязва Остин, които са с формата на задължения за извършване или неизвършване на определено последващо действие са истинни.

Следващият важен мотив защо изследването започва с Джон Л. Остин и неговите перформативи е илокацията и перлокацията, които са присъщи на перформативите. Илокутивен акт (илокация) засяга различните начини на употреба на речевите актове. Различните видове функции на езика засягащи илокациите Остин ще нарече илокутивна сила. Илокацията представлява изпълнението на акта. Формулата му е „При казването на *x* извършвах *y*.“ Класовете илокутивна сила са:

1) **Вердикативи.** С тях се обявяват отсъждания, преценка, даване на заключения относно *факти* или *ценности* (като тези на съдиите и реферите). Интересното е, че те не са окончателни, т.е. могат да бъдат оспорвани. Важен момент при вердикативите е, представянето на *доказателства*. Без тяхната наличност не може да имаме вердикатив. Именно поради това Остин го определя като съдебен акт, но също така е и законодателен или изпълнителен акт. Вердикативите имат пряка връзка с истинността и неистинността; справедливостта и несправедливостта.

Последната двойка са идеи засягащи морални ценности. Вердикативите имат въздействие върху агентите според правата им. Чрез обявяването на осъждане или оценка ние се обвързваме с определено бъдещо поведение, присъда или оценка, защита на друг агент.

Примери за Вердикативи		
Оправдавам	Осъждам	Намирам (относно факти)
Поддържам (в правен смисъл)	Тълкувам като	Разбирам
Протичам като	Постановявам	Изчислявам
Пресмятам	Преценявам	Помествам
Поставям	Датирам	Отмервам
Оценявам на	Считам	Вземам за
Степенувам	Класирам	Категоризирам
Определям размера	Определям стойността	Описвам
Характеризирам	<i>Диагностицирам</i>	Анализирам

2) **Екзерцитиви.** Тази илокутивна валидност представлява упражняване на власт, право, влияние. Те служат за издаване на решение в полза или против определено поведение на втори участващ агент или в негова защита. Екзерцитивите показват, че нещо трябва да бъде по определения от присъдата начин (разбирана в един широк и неутрален смисъл). Често пъти се използват с Вердикативите.

Примери за Екзерцитиви		
Назначавам	Разжалвам	Понижавам
Уволнявам	Отлъчвам	Именувам

Примери за Екзерцитиви		
Нареждам	Заповядвам	Указвам
Осъждам	Глобявам	Предоставям
Облагам	Гласувам за	Номинирам
Предупреждавам	Съветвам	Пледирам
Избирам	Предявявам иск	Дарявам
Завещавам	Прощавам	Отказвам се
Предупреждавам	Съветвам	Пледирам
Моля	Умолявам	Прося
Подтиквам	Увещавам	Препоръчвам
Обявявам	Разгласям	Отменям
Оттеглям	Заповед	Анулирам
Постановявам	Амнистирам	Налагам вето
Посвещавам	Обявявам за закрито	Обявявам за открито

3). **Комисиви.** Този клас засягат правенето на обещание или друг вид поемане на *задължение*. Те ни обвързват с извършването на нещо. Включват се също така и различните декларации (например, подписването на декларация да не се злоупотребява с лични данни) или обявяване на намерения. Този клас не е стабилен. Поради силното различие между декларирането на намерения и поемането на задължения. В допълнение към това, този клас много лесно може да се изпадне в описателен, т.е. ние да твърдим, че декларираме нещо. Или да казваме, че поемаме някакво задължение, но невъзнамерявам да го извършим.

Примери за Комисиви		
Обещавам	Споразумявам се	Договарям се
Задължавам се	Поемам задължението	Давам думата си

Примери за Комисиви		
Решен съм да	Възнамерявам	Обявявам намерението си
Смятам да	Планирам	Целя
<i>Предлагам да</i>	Ще	Замислям
Предвиждам	Ангажирам	Кълна се
Гарантирам	<i>Давам обет</i>	Обзалагам се
Заричам се	<i>Съгласявам се</i>	<i>Давам съгласието си</i>
Посвещавам се на	Обявявам се за	Вземам страната на
Подкрепям	Защитавам	Възприемам
Поддържам	Противопоставям се	Благосклонен съм към

4) **Бехабитиви.** Разнородна група свързана с отношение към друг агент и *социалното поведение*. Бехабитивите включват: представа за поведението и съдбата на участващите агенти; отношение към минало и бъдещо поведение; описание на чувствата на участващите агенти. Този клас има връзка с комисивите, екзерцитивите. Особено място заема неискреността.

Примери за Бехабитиви	
За извиненията	„Извинявам се.“
За благодарности	„Благодаря“
За съчувствие	„Възмущавам се от“; „Съчувствам“; „Съболезнавам“, „Радвам се с ...“, „Поздравяван“, „Честитя“, „Симпатизирам“
За отношение	„Негодувам“, „Не ме интересува“, „Поднасям почитания“, „Критикувам“, „Оплаквам се“,

Примери за Бехабитиви	
	„Мърморя“, „Аплодирам“, „Гледам снизходително на“, „Хваля“, „Заклеймявам“
За приветствията	„Приветствам“, Сбогувам се“
За пожеланията	„Благославям“, „Проклинам“, „Вдигам на здравица“, „Пия за“, „Пожелавам“.
За предизвикателства	„Предизвиквам“, „Извиквам на дуел“, „Протестирам“, „Правя отвод“

5) **Експозитиви.** Показват как думите ни влизат в изразената по-рано смесица от констативи и перформативи при общуване. Това ги прави трудни за дефиниране. Експозитивите се използват при актове на изложение на различни възгледи, аргументи или различни изяснявания. Поради трудността при дефинирането на този клас реших да представя примерите за експозитиви във формата, която предоставя самият Джон Л. Остин.

Примери за Експозитиви	
1. утвърждавам, отричам, твърдя, описвам, класифицирам, идентифицирам	За. питам 4. Свидетелствам, съобщавам, кълна се, догаждам се, ?съмнявам се, ?зная, ?вярвам
2. отбелязвам, споменавам, ?вмъквам	5. приемам, допускам, оттеглям, съгласявам се, противя се, възразявам срещу, присъединявам се признавам, отхвърлям,

Примери за Експозитиви	
3. информирам, известявам, казвам, отговарям, отвърщам	
5а . поправям, ревизирам	7а. тълкувам, разграничавам, анализирам, дефинирам
6. постулирам, извеждам, изтъквам тезата, пренебрегвам, ?подчертавам	7б. илюстрирам, обяснявам, формулирам
7. започвам с, обръщам се към, заключвам с	7с. имам предвид, искам да кажа, наричам, разбирам, разглеждам като

Перлокутивният акт (перлокацията) представлява постигането на определени следствия чрез казването на нещо. С тях говорещият влияе върху мислите и чувствата на слушателя. Тук трябва да отбележа съществената разлика между илокутивния акт и перлокутивния акт: илокутивният акт е с конвенционален характеристики, докато перлокутивния акт не е задължително да е с конвенционален характер. Тук е и момента, в който най-ярко се вижда важния пропуск на Остин, а именно не само перформативите имат илокация и перлокация. Констативите са тези изказвания, с които описваме света, те също имат илокация и перлокация.

Втора глава

Във втора глава изследването ще се съсредоточи върху прагматичните постижения на аналитичната философия и аналитичния метод за прагматично ориентираните дискурси. Благодарение на ранната аналитична философия логическият анализ успява да се развие не само на теоретично ниво, но и на практично ниво. Логическият анализ успява да стигне от формалната логика до анализ на езика и оттам до анализ на действието. Правната логика е практическото приложение на логиката. Това практическо приложение е насочено към експлициране на логическите закони и правила, а не към откриване на нови логически закони произтичащи от спецификата на правното мислене. Това наблюдение на професор Витан Стефанов ни показва, че правото е специфичен дискурс, но юридическото мислене следва същите логически правила, също както мисленето в други научни дискурси. Универсалността в приложението на логическите закони и правила по никакъв начин не е ограничена. Особеното в правната логика е в това, че правото борави с факти и тяхното съдържание. Отсъжда относно действията на определен агент. Това може да подведе логическия анализ на правните термини и правното действие в грешна посока.

В тази посока на мислене, втора глава ще обсъди статута на така наречения правен силлогизъм. Ще заеме позицията, че той се явява по-скоро като технически термин, а не толкова като научно понятие. Акцентът на професор Стефанов върху интерпретацията на малката предпоставка не е достатъчен, за да се експлицира правния силлогизъм като самостоятелен вид силлогизъм както в правото, така и в логиката. В правния дискурс логиката трябва да се съсредоточи върху създаването на стандарти за оценка на правната аргументация. Тези стандарти ще се отнасят към валидността на правната аргументация. Една от основните характеристики

в правната логика е разграничението между принцип и правило. Принципът задава посока на мислене, но не се стига до твърдо решение, тъй като може да влиза в конфликт с други принципи. При правото (законът) можем да достигнем до решение и правилата (законите) не могат да влизат в конфликт едно с друго.

Основен момент във втора глава е въвеждането във философския дебат идеята за мета-констатив. Нейното обсъждане е важно с оглед на крайната цел на дисертацията, а именно експлициране на логиката на моралното действие и експлициране на логика на правното действие. Мета-констативите показват как трябва да са нещата в света. Това са всички положения изразени чрез законите и положенията заложиени в различните етични кодекси за професионално поведение. За тях не е задължително винаги да са императиви. Например, тези закони и декларации, които генерират определени права или задължения. Това, което тези права генерират, са различни възможности на агента, от които той не е задължен винаги да се възползва.

Какви изречения ползваме при изразяване на мета-констативи? Това са императивните изречения. С тях не описваме света, те не са твърдения за факти, нито пък имат стойност по истинност. Когато даваме инструкции ние даваме указания как да се направи нещо. Тук можем да въведем разграничението на юриста Джон Остин (1790–1859) между закон/правило и команда. Командите се използват при специфични, индивидуални случаи; закон/правило са винаги валидни за всички случаи. Императивните изречения са в пряка връзка с положенията в етиката. Последните бихме могли да ги изразим с императивни изречения. Следователно на тях няма как да се припише стойност по истинност. Етическите изречения също не казват нищо за света. По-скоро, те казват как трябва да са нещата в света.

Особеното при мета-констативите, чиято основа са императивите, от своя страна те не са зависими от времето. Те важат както за бъдещето така, за настоящото и за миналото. Те насочват действията в бъдещето, но също така служат за основа за вземане на решения относно определени действия в миналото. Мета-констативите имат илокация и перлокация, чрез която те биват разпознавани от агента и чрез която те ръководят действията на агента.

Дисертацията включва и обсъждане на възможността императивните изречения да имат стойност по истинност. Накратко, за да има стойност по истинност едно императивно изречение, то трябва да бъде мислено като функция от индикативни изречения. Това може да се прави чрез оператор „Нека бъде случаят, че ... !” / „Let it be the case that ... !”. Този оператор не върши работа, тъй като по този начин ще се изгуби индикативния елемент, а ако той липсва не може да следва изречение в индикативно наклонение. Това означава, че ако заповедта изисква вербален отговор, такъв няма как да бъде получен, или поне не в индикативно наклонение. Другото което е, че ако този индикативен елемент липсва няма да може да се добавят логическите свойства и съюзи. Стойността по истинност също ще се загуби.

Една възможност за преписване на стойност по истинност на императивните изречения е да поставим акцент върху *изпълнението на действието*. Ако то се е случило, то императивът е истинен. Ако не се е случило, то императивът е неистинен. Това обяснение не е достатъчно. То имплицитно напомня моделът за истинност, който ни предлага Алфред Тарски.

„Снегът е бял“ е истинно тогава и само тогава, когато Снегът е бял.

„Нека бъде случаят, ако p , то $q!$ ” е истинно тогава и само тогава, когато

Случаят е, ако p , то q

Това припознаване на Тарски обаче не помага напълно за стойността по истинност на императивните изречения. То помага дотолкова, доколкото моделът на Тарски ще покаже дали действието, което трябва да се извърши действително е извършено. Осъществяването на действието породено от императивното изречение е пряко обвързано с така нареченото *удовлетворяване* на императива. За да се разбере тази идея по-добре, първо трябва да се посочат двата елемента на императивното изречение. Императивът се състои от: 1) логически свойства и функция по изводимост (инференция), и 2) верифицируемо информиращо изречение, относно поведението на говорещият. Всеки път, когато говорещият използва императив той демонстрира желание императивът му да бъде изпълнен от слушателя. Това е *императивно поведение* (imperative attitude). Това важи предимно за командите и законите. Другите видове императиви не е задължително да следват това изискване. Опозицията на това положение е ролята на слушателят. Той е изправен пред дилемата дали това *трябва да е* или *не трябва да е* случаят. Говорещият е разрешил тази дилема преди произнасянето на императива.

Интересен момент при обсъждането на императивните изречения като речеви актове е това, че има такива речеви актове, които не са предназначени да са императиви и въпреки това имат императивна натовареност. Например „Кръщавам този кораб „Кралица Елизабет.“ Това е така поради наличието на приета конвенция, която дава определена власт на този, който ще извърши действието. Перформативните глаголи са именно тези глаголи, които са важни за силата на един речеви акт, но от гледна точка на императивите става ясно, че не е необходимо да имаме употребен експлицитен перофрмативен глагол, за да имаме императив. По-

важното, което трябва да се знае за императивите и тяхното място в теорията на речевите актове е, че те са действие, което е причина за следващо действие, което обаче следва да се изпълни от слушателя.

Втора глава отделя внимание и на императивна инференция. Тя не е кой знае колко по-различна от формалната (или още индикативна) инференция. Последната се стреми към запазването на стойността по истинност, императивната инференция се стреми да запази „удовлетвореността“ на императива, т.е. само ако всичките желания на говорещия вложени в императива са удовлетворени, тогава ще е удовлетворен самият императив. Правилното разбиране на императива и волята на агента да изпълни зададената команда действат като критерий за удовлетворяване на императива.

Императивната инференция се характеризира с морална натовареност. Поради това трябва да се имат предвид две особености: 1) императивната инференция е възможна, но не и по дедуктивен начин; 2) ако аргументът на императивната инференция трябва да предписва, той не може да бъде изведен по дедуктивен път. В положение две се крие и разбирането на Кантовото твърдение „Моята максима да стане всеобща.“ За да може един императив да стане всеобщ, той трябва да премине от частно твърдение във всеобщо, което всъщност представлява индукцията. Той ще предписа как трябва да са нещата в света за всички, което всъщност са мета-констативите. По този начин законът и кодексите за професионално поведение предписват как трябва да са практикува, какво трябва да е поведението в определена професия.

Въз основа на тези обсъждания можем да преминем към експлициране на логиката на правното действие (прилагане на констатив, мета-констатив, перформатив). Особеното при правното действие е, че за да се стигне до перформатива (съдебното решение), първо трябва да се мине

през серия от констативи и мета-констативи. Те се посочват като основание за действията на ищеца и ответника в миналото, но също така са и основание за бъдещите желания на замесените страни.

Правното действие се различава от моралното действие по това, че то недопуска противоречиви идеи в хода на обсъждане на позициите в делото. Моралното действие се ръководи от същата логика, но особеностите при него включват много повече мета-констативи, чрез които можем да обхванем моралния проблем, за да можем да го разгледаме по-добре.

Трета глава

Трета глава започва с обсъждане на това как речевите актове присъстват в биоетиката на теоретично ниво и постепенно преминава към прагматично и емпирично търсене на речевите актове в този дискурс.

Първият важен момент, на който се спира изследването е разглеждането на диагнозата като речеви акт. Когато диагнозата трябва да бъде поставена, се следва определена конвенция създадена от професионалното съсловие. Изразената диагноза има определен ефект върху пациента и лекуващият екип. Всички те започват да се държат по определен начин. Това е само едно от основанията защо трябва да разглеждаме диагнозата като перформатив.

Следващото основание защо трябва да разглеждаме диагнозата като речеви акт е, защото тя попада в класа на илокутивна сила вердикативи. С тях се обявяват отсъждания, преценка, даване на заключения относно факти или ценности. Те не са окончателни и могат да бъдат оспорвани. Важен момент при вердикативите е представянето на доказателства.

Поради своята особеност вердикативната илокутивна сила създава впечатление, че диагнозата е по-скоро констатив, а не перформатив. За да можем да поставим точна и правилна диагноза, първо трябва да се извършат определени изследвания, които да покажат дали определени факти или състояния са налични у пациента. Тези изследвания всъщност ще проверят дали това, което попада под конвенцията за определеното заболяване е налично у пациента или не.

Речевите актове присъстват и във формулярите за информирано съгласие. Идеята за информираното съгласие е истинска революция за медицината. Нейно прагматично реализиране е един от стълбовете, чрез който етиката, като философска дисциплина, се превръща в биоетика. Революционното в тази идея за медицинския дискурс е, че информираното съгласие слага край на патернализма в медицинската практика и поставя пациента в ролята на активен участник в процеса на вземане на решения при назначаване на терапия. Патерналистичното отношение към пациента зададено в Античността и продължаващо до втората половина на XX век категорично отхвърля идеята за информирано съгласие. Информиранието съгласие се превръща в задължително изискване за първи път във втората половина XX век в Нюрнбергския кодекс. Оттогава насам неговата главна цел, особено когато става за въпрос за медицински експерименти с участието на човешки същества, е да бъде първи инструмент за защита на участника в експеримента.

В история на медицината могат да се намерят следи относно проблема за съобщаването на истината. Съобщаването на истината е една малка част от идеята за информирано съгласие, която се променя радикално в XX век. В *Corpus Hippocraticum* виждаме началото на патерналистичната традиция в медицината. Хипократовата школа залага идеята за авторитаризъм в медицината и прокламира, че „лекарят знае най-

добре“. Положения като въздържане от предоставяне на пълна информация на пациента за случващото се или за бъдещето на пациента, разсейване на вниманието на пациента от случващото се са напълно нормално поведение. Средновековието възприема патерналистичното отношение към пациента и го засилва с помощта на теологията. Анри де Моневил (Henri de Mondeville) работи с двете крайности на патернализма: винаги да се обещава на пациента лек, пациентът винаги трябва да се подчинява на лекаря, но и лекарят трябва да съобщава на близките и приятелите ако съществува някаква заплаха за пациента. Мотивът тук е да се запази надеждата на пациента. Джон Грегъри и Бенджамин Ръш (John Gregory, Benjamin Rush) са специалистите от Новото време, които създават примитивната форма на информираното съгласие и успяват да омекотят патерналистичното отношение към пациента. Те силно акцентират върху предоставянето на информация в достъпна форма, но също така и на образоването на общността с цел отделния пациент да може да разбере лекаря и да му съдейства. Измамата е оправдана най-вече при необразовани пациенти, а когато пациентът е образован скриването на информацията предоставя възможност за по-нататъшна подкрепа. Новото време, в своето философско измерение, поставя някои важни основи, които са необходими за формирането на съвременната идея за информирано съгласие. Идеята за „социален договор“ разгърната в трудовете на Хобс, Лок и Русо въвеждат идеята за права на човека. Концепцията на Кант за автономност е последният философски елемент, който ще позволи реализацията на идеята за информирано съгласие, разбрана като изразяване на доброволно информирано решение. Постиженията на тези идеи позволяват днес да обсъждаме информираното съгласие в следните етически аспекти:

- Защита;

- Автономност;
- Предотвратяване на злоупотреби;
- Доверие;
- Себе-притежание;

Изследването на конкретни формуляри за информирано съгласие идва от интуицията, че перформативите са действие, а информираното съгласие е **процес** на последователно информиране на пациента от страна на лекаря, т.е. имат връзка помежду си. Именно чрез речевите актове абстрактни идеи като уважението на автономността на пациента и подсигурияването на правото на самоопределение успяват да намерят своето емпирично и прагматично проявление. Поради това в тази част от трета глава съм привел в приложение 1 формуляри за информирано съгласие за извършване на терапия или изследване и за включване в медицински експеримент с участието на човешки същества, чрез които ще онагледим част от моралното действие, като подложим формулярите на логически и етически анализ.

Информираното съгласие е валидно, когато са изпълнени следните критерии:

1. Компетентност на пациента за волеизявление.
2. Предоставяне на цялата информация на пациента, необходима за неговото решение.
3. Доброволност на съгласието (пациентът сам трябва да стигне до и изрази своето решение без външна намеса).

Българското право е по-конкретно спрямо критериите към информираното съгласие като обхваща дори ситуации, в които не може да се вземе валидно информирано съгласие от страна на пациента;

информирано съгласие при асистирана репродукция; генетични изследвания; експерименти. Според чл. 88 от Закона за здравето за получаване на информирано съгласие лекуващият лекар (или лекар по дентална медицина) уведомява пациента, съответно неговия родител, настойник или попечител, относно:

1. диагнозата и характера на заболяването;
2. описание на целите и естеството на лечението, разумните алтернативи, очакваните резултати и прогнозата;
3. потенциалните рискове, свързани с предлаганите диагностично-лечебни методи, включително страничните ефекти и нежеланите лекарствени реакции, болка и други неудобства;
4. вероятността за благоприятно повлияване, риска за здравето при прилагане на други методи на лечение или при отказ от лечение.

(2) (Доп. - ДВ, бр. 41 от 2009 г., в сила от 02.06.2009 г.) Медицинската информация по ал. 1 се предоставя на пациента, съответно на неговия родител, настойник или попечител на лицето своевременно и в подходящ обем и форма, даващи възможност за свобода на избора на лечение.

В следващата таблица е представен процесът по придобиване на валидно информирано съгласие при автономни и неавтономни пациенти.

Информирано съгласие	
Автономен пациент	Неавтономен пациент
1. Предоставяне на информация	1. Кой е законовият представител?
2. Разбиране на информацията и формиране на компетентност	2. Предоставяне на информация
3. Доброволност	3. Разбиране на информацията и

	формиране на компетентност
Съгласие / Отказ	Доброволност
	Съгласие / Отказ

Разглеждайки първата група формуляри за информирано съгласие засягащи извършването на терапия или изследване прави впечатление, че констативите и мета-констативите доминират. Чрез тях специалистите запознават пациента каква процедура ще бъде извършена и как ще бъде извършена. Въпреки слабото присъствие, можем да намерим следните перформативи:

- В Пример 1: „Приемам, че“, „Известно ми е, че“, „Уведомен съм, че“?. Последните две нямат ясна форма на перформативи поради това „Уведомен съм, че“ е под въпрос, тъй като създава впечатлението за минало време, а в първа глава посочихме, че перформативите се отнасят за сегашно време. „Известно ми е, че“ и „Уведомен съм, че“ би следвало да се възприемат като констативи или като имплицитни перформативи.
- Пример 2: „Съгласен/а съм“, „Заявявам, че“, „С настоящето съгласие специфично изключвам...“. В този пример също има два речеви акта, които трудно биха били определени като перформативи „Запознат/а съм“ и „Информиран/а съм“.
- Пример 3: „Не давам съгласието си за“.
- Пример 4: „Съгласен съм“.
- Пример 5: „Съгласен съм с изследването“, „Не съм съгласен с изследването“.
- Пример 6: тук документът изцяло е изграден чрез констативи и мета-костативи.

Във формите за информирано съгласие отнасящи се до извършването на терапия или изследване, перформативите, които са употребени попадат в класа на комисивите, екзерцитиви и експозитивите. Последните показват как думите ни при общуването влизат в една смесица от констативи и перформативи. Това ги прави трудни за дефиниране. Експозитивите се използват при актове на изложение на различни възгледи, аргументи или различни изяснявания.

Етическите критерии за валидност на информираното съгласие са: информираност, компетентност, доброволност. Трите критерия са в пряка връзка от един с друг. Неудовлетворяването или частичното удовлетворяване на критерия информираност може да повлияе върху удовлетворяването на другите критерии. Например, непредоставянето на информация в достъпен вид може да попречи за формирането на компетентност у пациента. В предложените примери за формуляри за информирано съгласие засягащи извършването на определена терапия или изследване прави впечатление подхода за предоставяне на информация. В някои от тях информацията не е представена подробно, което предполага, че информацията се предоставя устно на пациента. Положителната страна на такъв подход е, че се създава по-близка, а може би и по-добра, връзка между лекаря и пациента. Негативната страна на този подход е, че количеството поднесена информация не винаги може да бъде разбрано на момента. Понякога информацията изисква време за *осмисляне*. Ако информацията бъде предоставена в устна форма, тя не е налична постоянно за пациента и той може да забрави важни моменти от нея.

Пример 1 от приложението към дисертацията успява да покрие критериите за валидно информирано съгласие, но също така да въведе в него правото на свободен избор и право на самоопределение, които имат имплицитна връзка с идеята за информирано съгласие, но също така и

правото на здравно обучение. Правото на самоопределение в този пример е ориентирано към невключване в експеримент, т.е. пациентът е запознат, че на този етап не може да се включи в медицински експеримент. Правото на свободен избор е засегнато в това негово измерение, което е свързано с последствията от направения от пациента избор. Пациентът трябва да заплати за определена услуга или медицински екип. Тази идея е присъща по-скоро за правото на самоопределение, но с оглед на това, че пациентът може да си избира с кой лекар или екип да работи си позволявам да направя връзка и с правото на свободен избор. Правото на здравно обучение намира своето емпирично проявление в това, че пациентът е уведомен за отговорността за своето здраве и предоставянето на информацията, но също така и на пациента му се генерира известна отговорност спрямо здравето на другите членове на общността.

Примерите от втората група в приложение 1 (примери 7 и 8) засягат медицински експерименти с участието на човешки същества. Поради спецификата на документа формите за информирано съгласие изискват предоставяне на много по-подробно и голямо по обем количество информация. Именно това налага употребата на констативи и мета-констативи. Благодарение на последните пациентът ще може да формира компетентност за ситуацията и да извърши съответното действие чрез перформатив (даване на информирано решение). Примери 7 и 8 се разминават в много малко аспекти с изискванията към информираното съгласие заложи в Декларацията от Хелзинки – съвременният документ, който регламентира етичните стандарти за провеждането на медицински експеримент с участието на човешки същества. В пример 8 прави впечатление изразът „Бях помолен да се съглася сам“. Това е само примерна форма, която е препоръчително да бъде редактирана, тъй като този речеви акт може да създаде проблеми с удовлетворяване на третия

критерий за валидност на информираното съгласие: доброволност – пациентът трябва доброволно да даде своето информирано решение, без каквато и да е външна на меса.

Глава трета завършва с опит за експлициране на моралното действие. Този опит за експлициране на логиката на моралното действие ще бъде извършен чрез анализ на методологиите за вземане на етично решение в медицинската практика. Той няма отношение към историческия генезис на методологиите за вземане на етически решения. Именно чрез методологиите можем да онагледим логиката на моралното действие. Тя, както вече бе казано, не е много по-различна от тази на правното действие: констатив, мета-констатив, констатив, перформатив.

Констатив	Какъв е проблемът?
Мета-констатив	Как трябва да са нещата (Какви са ръководните правила)?
Констатив	Приложение на правилата към моралния проблем
Перформатив	Извършване на морално действие (даване на съвет или препоръка)

Методологиите представляват вид конвенции и като такива има определени съображения, които трябва да бъдат спазени, за да бъде спазена конвенцията и методологията.

Прилагайки логическия анализ към методологиите за вземане на етически решения се забелязва, че още от Античността започва една традиция в етиката, която е ориентирана към анализ на стойността по истинност на различни констативни и мета-констативни положения. В

съвременността нещата са по-различни. Не всички методологии са ориентирани към завършек с перформатив, но перформативния завършек е по-скоро препоръчителен, тъй като чрез него може да се експлицира логиката на моралното действие като динамична, а не статична.

Методът на Аристотел за вземане на етически решения е по-скоро теоретичен, но въпреки това успява да намери приложение днес. Този модел е тристъпков:

- (1) Определяне на релевантните феномени. В ситуация на морално разсъждение ние трябва първо да сме наясно какви са проблемните полета в конкретна област.
- (2) Определяне на проблема (пъзела). Проблемът се появява поради сблъсък на мнение или липса на знание. Точното излагане на проблема ще насочи изследването в по-конкретна посока. Това е от значение в ситуации, когато моралния проблем засяга няколко области.
- (3) Обяснение на феномена и проблема. Третата стъпка е свързана с обяснение на феномена и със създаване на обяснение на проблема. Чрез последното ще се достигне до решението на моралния проблем.

Метод на Томазма

- (1) Описание на фактите по случая.
- (2) Описание на ценностите и интересите, които са замесени в ситуацията и имат пряко отношение към нея. Разглеждането на ценностите в казуса е от значение за моралното решение и моралното действие. Често пъти моралните проблеми в медицинската практика са породени от конфликт на различни видове

ценности: професионални ценности срещу лични ценности; социални ценности срещу религиозни ценности.

- (3) Определяне на конфликта на ценности. На тази стъпка се определя в коя област от медицинската етика и биоетиката попада моралния проблем.
- (4) Определяне на всички възможните линии на поведение.
- (5) Избор на начин на поведение. Тази стъпка изисква правилно групиране на допустимите варианти за поведение. Критерият за „правилно“ или още „добро“ поведение се явява този начин на поведение, който уважава колкото се може повече от засегнатите ценности в ситуацията.
- (6) Защита на избрания начин на поведение. Излагат се аргументи в подкрепа на избраният начин на поведение.

Метод на Сиглът

Това, което прави методът на Сиглър по-различен от този на Томазма, е не само редуцията в стъпките (от 6 стъпков метод към 4 стъпков метод), но фактът, че Сиглър обръща внимание на онези моменти в моралното разсъждение, които създават дискомфорт на медицинските специалисти. Методът му предлага набор от съображения, които медицинските специалист трябва да вземат предвид.

- (1) Медицински индикации.
- (2) Предпочитания на пациента.
- (3) Качество на живот.
- (4) Външни фактори.

В следващата таблица са изложени още съвременни методологии за вземане на етически решения.

Метод на школата Nijmegen	Метод на школата Leuven	Метод на школата в Bazel	Метод на Fondazione Lanza
Морален проблем(и)	Изясняване на данните	Информация и изясняване на фактите	Клинични данни
Описание на фактите	Чувства и емоции	Формулиране на етичния проблем и разискване	Отговорност на въвлечените
Оценка на ценностите и нормите	Рационален анализ	Етичен анализ на различните алтернативи	Идентифициране и ранжиране на етичните проблеми
Вземане на решение	Препоръка или съвет за действие	Заключение и решение	Оценка на алтернативите и вземане на решение
			Формулиране на директиви за аналогични казуси

Разгледаните методологии включват в себе си разглеждане на допустимите правила или норми. Последните представляват мета-констативи. Те ще насочат дискусията на казуса към правилното поведение, но остава въпроса при някои от методите: „Въз основа на какъв критерии ще претеглят вариантите за поведение? Кой е по-добър от другите?“ Второ, прави впечатление, че не всички методи завършват своя

анализ с перформатив. От посочените по-горе методи само методът на школата в Leuven ясно се вижда, че завършва с перформатив. Към тази школа можем да добавим школата в Basel. Следователно, перформативният завършек може да бъде разглеждан като незадължителен за моралното действие.

Остава въпросът ако перформативите не са задължителни за моралното действие, то те препоръчителни ли са? Отговорът е позитивен. Перформативите, като речеви актове, много по-лесно могат да демонстрират своя ефект върху участниците в комуникацията за разлика от констативите.

Моделът на професор Силвия Александрова-Янкуловска е четиристъпков и е уникален с това, че структурата му позволява много лесно да се обхващат моралните проблеми от различни полета в рамките на биоетика, но и извън нейния обхват.

Предложеният модел от професор Янкуловска е уникален с това, че преди основната дискусия има изискване да се изяснят *как трябва да са нещата* в практика. Това се прави чрез мета-констативи заложиени в организационното измерение. Те не само ще насочват етическия анализ, но също така ще помогнат за аргументирането на различните позиции. Последните се изразяват чрез различни етически принципи. Това ни отвежда към следващия уникален момент в методологията – етичната дискусия. С оглед на това, че морални дилеми настъпват в различни области на медицинската етика и биоетика, не винаги можем да прилагаме едни и същи принципи. Някои ситуации изискват различно морално разсъждение. Методологията успешно интегрира различни принципи в себе си с цел по-доброто изясняване и решаване на проблем.

I. Дефиниране на Моралния Проблем	II. Изясняване на информацията в казуса	III. Етична дискусия				IV. Етично Решение
<p>Формулировката трябва да е:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ясна и конкретна (1-2 изречения). • Не се преразказва казуса! • Стил - въпрос или конфликт между принципи. • Изясняване на категорията на проблема (коя област на мед. етика е засегната). • Неутралност, безпристрастност. • При повече от един проблем първо се дефинира (и се анализира) проблема между лекаря (мед.сестра) и пациента, а впоследствие и друг наличен проблем (напр. в екипа). <p><u>ФОРМУЛИРА СЕ ОТ ПОЗИЦИЯ НА ЛЕКАРЯ (мед.сестра)– КАКЪВ ПРОБЛЕМ СТОИ ПРЕД НЕГО (ИЛИ ДРУГ ВЪВЛЕЧЕН МЕДИЦИНСКИ РАБОТНИК) В СЛУЧАЯ?</u></p>	<p>Медицинска информация: Медицинската ситуация трябва да бъде разяснена като за човек неспециалист.</p> <p>Ценности на пациента:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ценностите са ясно посочени в казуса. • Ценностите не са ясно посочени в казуса, но има <i>знаци</i>, които насочват към ценностите на пациента. • Няма ясни посочени ценности, няма <i>знаци</i> насочващи ценности: <u>„Няма информация за ценностите на пациента.“</u> <p>Организационно измерение: <i>Включват се положенията от етични кодекси и законови положения, които са приложими към казуса. Не само се изброяват, но и се разяснява какво точно ще се вземе от документа. Изясняват се правата и отговорностите на въвлечените лица и организацията на работата.</i></p>	<p>Казус с пациент и дилема на индивидуално ниво – прилага се Принципализъм (4 принципа)</p> <p>1. Уважение на Автономността: (прилагане на принципа) + подкрепа с ОИ = Решение на МП</p> <p>2. Благодеяние: всякакви тълкувания за „добро“: медицински, религиозно, социално, обществено</p> <p>3. Нанасяне на вреда: <i>мед. вреда; социална вреда; обществена вреда</i> + подкрепа с ОИ = решение на МП след всяка идея за вреда.</p> <p>4. Справедливост: (приложение на принципа, недискриминация) + подкрепа с ОИ = Решение на МП</p> <p>Може да се опитат и други теории</p>	<p>Разпределение на ресурсите Може да се опита принципализъм, НО ЗАДЪЛЖИТЕЛНО:</p> <p>Школи:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Утилитарна школа: аргументи = решение на МП 2. Егалитарна: аргументи = решение на МП 3. Либертарна: аргументи = решение на МП <p>Други подходи:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Списък на чакащите 2. Теория на нуждите 3. ГКПЖ 4. Вероятност за успех 5. Принцип на полезност 6. Според възрастта 7. Лична отговорност за здравето 	<p>Етика на Общественото здраве</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Нанасяне на вреда 2. Приложение на най-малко ограничаващата мярка 3. Реципрочност 4. Прозрачност 5. Ефективност 6. Пропорционалност <p><u>СЛЕД ВСЕКИ ПРИНЦИП СЕ ПРЕДЛАГА РЕШЕНИЕ НА МОРАЛНИЯ ПРОБЛЕМ</u></p>	<p>Казус за дискусия върху „Добра смърт“</p> <p>Принципализъм + Търсене и интерпретация на идеи за добра смърт:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Автономност и контрол над смъртта 2. Приемане на смъртта 3. Естествена смърт 4. Навременна смърт 5. Смърт без болка и без страдание 6. Смърт в съня 7. Смърт в обкръжението на близките 8. Смърт в собствения дом 9. Позитивен ефект върху семейството 	<p>Решението трябва:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Логически да следва от дискусията. • Ясно и конкретно. • Под формата на препоръка или съвет. • <u>Практически осъществимо (т.е. в съответствие с етични и законови норми)</u>

План за етичен анализ на казус
Използвани съкращения:
МП – Морален Проблем.
ОИ – Организационно измерение

* Методът на проф. Силвия Александрова-Янкуловска представен в табличен вид.

Вместо заключение

Настоящото изследване се стреми да се придържа максимално близо до идеята на Джон Л. Остин за речеви актове и какви действия можем да извършваме с тях. Неговата идея не е завършена и именно поради това не можем да разглеждаме и настоящето изследване като завършено, тъй като подходът е приложим към други научни полета, които не са изследвани. Настоящото изследване може да бъде разглеждано като завършено дотолкова, доколкото изпълнява поставената задача да се експлицира логиката на правното действие и логиката на моралното действие.

Това, което заслужава да се отбележи в полза на незавършения проект на Джон Л. Остин е, че по този начин той е много по-лесно приложим към други дискурси и научни полета. Речевите актове на Джон Л. Остин се явяват като програма от типа *отворен код* (open source), която лесно може да бъде нагаждана към изискванията на определен дискурс, какъвто е например медицинският и правният.

Юридическият дискурс има пряка полза от постиженията на Остин и е пример за това, че идеята му, макар и незавършена, може да се приложи към друг дискурс без проблеми. Познаването на правните конвенции не само спомага за разбирането на правното действие, но е и в помощ на самите юристи. В повечето случаи, когато правна конвенция не е спазена по време на съдебен процес, юристите атакуват именно неспазването на конвенцията. Относно това наблюдение бих искал да благодаря на адвокат Иван Янков, който допринесе изключително много за изясняването на някой особености от юридическата практика. За да се види съдебното решение като правно действие, трябва да се засили ролята на речевите актове (перформативите) в юридическата практика. Това може да се случи

заедно с допълнително изясняване на проблема за инференцията в юридическата практика: Как от едно законово положение можем да преминем към друго; как от две или повече законови положения преминаваме към правно решение.

Подобно нещо можем да кажем и за биоетиката. Методологиите за взимане на етично решение не са толкова строги процедури, както съдебните процеси, но подобно на тях, те се опират на различни законови и морални норми (мета-констативи), които да ръководят както мисълта, така и действието. Допълнителното разясняване на ролята на перформативите в медицинския дискурс и в методологиите за вземане на морално решение ще спомогне за изясняването на това, че моралното действие не е статично, а динамично. Моралните отсъждания в прагматично ориентираните дискурси са динамични, т.е. те са действия, а не статични положения (констативи).

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Александрова-Янкуловска, Силвия. Биоетика. Трето издание. Издателски център МУ – Плевен. Плевен. 2016. ISBN – 978-954-756-184-7. стр. 85, 105
2. Александрова-Янкуловска, Силвия. Клинична етична консултация. Български Кардиологичен Институт. 2015. стр. 36
3. Александрова-Янкуловска, Силвия. Ръководство за практически упражнения по биоетика. Издателски център МУ – Плевен. Плевен. 2016. стр. 7 - 10

4. Аристотел. Топика. Превод Иван Христов. Издателство ЗАХАРИ СТОЯНОВ. София. 1998. 100а 21-26. стр. 11
5. Бузов, Вихрен. Философия на правото и правна логика в глобалната епоха. Велико Търново: Издателство АБАГАР. 2010. стр. 25, стр. 113 115, стр. 143 – 147
6. Витгенщайн, Лудвиг. Логико-философски трактат. В: Философия на логиката Ранна аналитична философия. Съставители. Полименов, Тодор. Бешкова, Анна. Латинов, Евгени. Моллов, Благовест. София: Университетско издателство „Свети Климент Охридски“. 2003. ISBN 954-07-1797-3 стр. 179 - 240
7. Витгенщайн, Лудвиг. Философски изследвания. В: Витгенщайн, Л. *Избрани съчинения*. Състав. и авт. на встъп. студия Елена Панова; Прев. [от нем.] Николай Милков. София: Изд. „Наука и изкуство“. 1988г.
8. ГРАЖДАНСКИ ПРОЦЕСУАЛЕН КОДЕКС. В сила от 01.03.2008 г. [прегледан на 15.08.2016] Източник <http://lex.bg/laws/ldoc/2135558368>
9. Закон за здравето, Раздел II Права и задължения на пациента. [прегледан на 13.08.2016г.] Източник <http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2135489147>
10. Карнап, Рудолф. „Преодоляване на метафизиката чрез логически анализ на езика“. В: *Философия на логиката Част 2*. Състав. Полименов, Т., Латинов, Е., Бешкова, А., Моллов, Б. София: Изд. Изток-Запад“. 2008г. стр. 9
11. Кискинов, Вихър. Правната система, Част 1 Онтология и Методология. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. 2006. стр. 48

12. Кодекс за професионална етика на лекарите в България. (ЗАГЛ. ИЗМ. - ДВ, БР. 85 ОТ 2013 Г.) [прегледан на 13.08.2016] Източник <http://www.lex.bg/laws/ldoc/1598070784>
13. Кънев, Александър. Западна философия. Част 2. София: Изд. „ИДЕЯ“. 2005 г.
14. Остин, Джон. Как с думи се вършат неща. София: ИК „Критика и Хуманизъм“. 1996.
15. Стефанов, Витан. Въведение в дедуктивната логика. Второ издание. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. 2007. стр. 159 – 161
16. Фреге, Готлоб. Върху смисъла и значението. В: Философия на логиката Ранна аналитична философия. Съставители. Полименов, Тодор. Бешкова, Анна. Латинов, Евгени. Моллов, Благовест. София: Университетско издателство „Свети Климент Охридски“. 2003. ISBN 954-07-1797-3 стр. 30 – 52
17. Шаранкова, Жана. Юридическо мислене (Проект за интерпретативна теория). София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. 2001. стр. 9
18. Aleksandrova-Yankulovska, S. Anov, A. FOUR PILLARS OF ETHICS IN MEDICINE. В: A Current Perspective On Health Sciences. TRAKYA UNIVERSITY. ISBN: 978-606-8552-05-7. 2014. pp. 230 - 241
19. Allmark, Peter. An argument for the use of Aristotelian method in bioethics. *Medicine, Health Care and Philosophy*. 2006. 9:69–79. DOI 10.1007/s11019-005-7225-x
20. Anscombe, Elizabeth. *Intention* (reprint). Cambridge. MA: Harvard University Press. 2000

21. Austin, J. L. How to do things with words. London: Oxford University Press. Amen House. 1962. pp. 152 - 163
22. Austin, John. The Province of Jurisprudence Determined. Edited by Wilfrid E. Rumble. Cambridge University Press 1995. стр. 26, 33
23. Beardsley, Elizabeth Lane . Imperative sentences in Relation to Indicatives. In: *The Philosophical Review*. Vol. 53, No. 2 (Mar., 1944). pp. 175 – 185
24. Bellucci, Francesco. Pietarinen, Ahti-Veikko. Charles Sanders Peirce: Logic. *The Internet Encyclopedia of Philosophy*, ISSN 2161-0002. <http://www.iep.utm.edu/peir-log/#SH2b> 18.08.2016
25. Chomski, Noam. New Horizons in the Study of Language and Mind, Cambridge: Cambridge University Press. 2000
26. Davidson, Donald. Essays on Action and Events. New York: Oxford University Press. 1980 (2001)
27. Davidson, Donald. Truth and Meaning (1967). In Donald Davidson Inquiries into Truth and Interpretation. New York: Oxford University Press. 1984. pp. 17 - 36
28. deVries, Willem, "Wilfrid Sellars", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2016 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/sellars/>>.
29. Drane, James, F. Clinical Bioethics Theory and practice in medical decision-making. Sheed and Ward. 1994. pp. 49
30. Grandy, Richard. Warner, Richard. Paul Grice. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/grice/>

31. Green, Mitchell, "Speech Acts", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2015 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/sum2015/entries/speech-acts/>>
Свалена на 24.08.2015г.
32. Grice, H. P. Meaning. In Martinich. A. P. The Philosophy of Language. 3rd ed. New York, Oxford: Oxford University Press. 1996 pp. 85 – 91
33. Grice, H.P. Intention and Certainty. *Proceedings of the British Academy* 57. 1971. pp. 263–79.
34. Hage, Jaap. What to Expect from Legal Logic?. in Bart Verheij, Arno R. Lodder, Ronald P. Loui and Antoinette J. Muntjewerff (eds.). Legal Knowledge and Information Systems. Jurix 2001: The Fourteenth Annual Conference. Amsterdam: IOS Press, 2001, pp. 77-87
35. Hare, R. Abortion and the Golden Rule. *Philosophy and Public Affairs* Vol. 4, No 3. Springer 1975. pp. 201–222.
36. Hare, R. M. – “Imperative Sentences”, In: Hare, R.M. *Practical Inferences*, London: The Macmillan Press LTD. 1971. pp 1 – 21
37. Hart, H.L.A. The Concept of Law, 2nd edition (first edition 1961), Oxford: Clarendon Press. 1994. pp. 84
38. Hoftstader, A., McKinsey, J. C. C. On the Logic of Imperatives. In: *Philosophy of Science*. Vol. 6 No. 4 (Oct., 1939), pp. 446-457
39. Jörgensen, Jörgen. Imperatives and logic. *Erkenntnis* 7 (1). 1937. pp 288-296
40. Kenny, A. J. Practical Inference. *ANALYSIS* 26. №3. JENUARY 1966. pp. 65-75 URL: <http://www.jstor.org/stable/3326284>

41. Leiter, Brian. Naturalism in Legal Philosophy. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/fall2014/entries/lawphil-naturalism/>>.
42. Lemmon, E. J. On Sentences Verifiable by Their Use. *Analysis*. Vol. 22, No. 4 (Mar., 1962) Published by: Oxford University Press on behalf of The Analysis Committee pp. 86-89
43. McGilvray, James. Meanings Are Syntactically Individuated and Found in the Head. *Mind and Language* Volume. 13. Issue 2. June 1998. Pages 225–280
44. Parker-Ryan, Sally, “Ordinary Language Philosophy”, *The Internet Encyclopedia of Philosophy*, ISSN 2161-0002, <http://www.iep.utm.edu/ord-lang/> Свалена на 24.08.2015г.
45. Peetz, V. Imperative Inference. *Analysis*. Vol. 39. No. 2 (Mar., 1979), pp. 109-112
46. Peregrin, Jaroslav. Inferentialism and normatively. In: *The Oxford Handbook of The History of Analytic Philosophy*. Edited by Michael Beaney. Online Publication Date: Oct 2013. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199238842.013.0013
47. Peters, A. F. – “R. M. Hare on Imperative Sentences: A Criticism”, *Mind*, New Series, Vol. 58, No. 232 (Oct., 1949), pp. 535-540, URL: <http://www.jstor.org/stable/2250882>
48. Reimer, Marga. Performative utterances: a reply to Bach and Harnish. *Linguistics and Philosophy* 18. 1995. pp. 655 – 675
49. Russell, Bertrand. *Our Knowledge of the External World*. Routledge. L. & N.Y. 1993. В Янакиев, К. Герджиков, С. (Съставители). *Философия*

на Науката Антология. Електронна книга. Издателство ЕКСТРЕМ
2012. ISBN 978-954-8418-74-4

50. Russell, Bertrand. Sentences, syntax, and parts of speech. The Basic Writings of Bertrand Russell. Routledge Classics: London and New York. 2009. pp. 90 - 102
51. Russell, Bertrand. The Philosophy of Logical Atomism; Routledge Classics: London and New York. 2010. 33p.
52. Sadegh-Zadeh, Kazem. Handbook of Analytic Philosophy of Medicine. Springer Science+Business Media B.V. 2012. ISSN 0376-7418. ISSN 0376-7418. ISBN 978-94-007-2259-0 e-ISBN 978-94-007-2260-6. DOI 10.1007/978-94-007-2260-6
53. Searl, John. What is a speech act?. In: Martinich, A. P. *The Philosophy of Language*; OXFORD UNIVERCITY PRESS 1996.
54. Searle, John R., Vanderveken, Daniel. Foundations of Illocutionary Logic. Cambridge University Press. 1985
55. Searle, John. How performatives work. *Linguistics and Philosophy* 12. 1989. pp 535–558
56. Searle, John. J. L. Austin (1911-1960). In Aloysius P. Martinich and David Sosa (eds.), *A Companion to Analytic Philosophy*. Oxford: Blackwell. 2001. pp. 218-230
57. Searle, John. *Speech Acts An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge University Press. 1969. pp. 66 - 67
58. Sellars, W. Inference and Meaning. *Mind. New Series* Vol. 62. No. 247. (Jul., 1953). pp. 313-338, URL: <http://links.jstor.org/sici?sici=0026->

[4423%28195307%292%3A62%3A247%3C313%3AIAAM%3E2.0.CO%3B2-H](http://plato.stanford.edu/archives/spr2016/entries/meaning/)

59. Speaks, Jeff, "Theories of Meaning", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2016 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = [<http://plato.stanford.edu/archives/spr2016/entries/meaning/>](http://plato.stanford.edu/archives/spr2016/entries/meaning/).
60. Tarski, Alfred. The Semantic Conception of Truth and the Foundations of Semantics. In: *Philosophy and Phenomenological Research*. Volume 4. Issue 3 (Mar. 1944). pp. 341–376.
61. Faden, Ruth R. Beauchamp, Tom L. *A History and Theory of Informed Consent*. New York: Oxford University Press. 1986. pp. 56 – 67, 156
62. Eyal, Nir, "Informed Consent", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2012 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = [<https://plato.stanford.edu/archives/fall2012/entries/informed-consent/>](https://plato.stanford.edu/archives/fall2012/entries/informed-consent/).
[прегледана на 13.11.2017]
63. Beauchamp, Tom L. Childress, James F.. *Principles of Biomedical Ethics*. 6th ed. Oxford: Oxford University Press. 2008. pp. 101